JURGINĖS PALANGOJE

GRAŽINA KADŽYTĖ

Jurginių ugnys Palangos pajūryje. 2013 m. Aldo Žolio nuotrauka

Palanga... Kai kam, anot žemaičių vyskupo, rašytojo ir švietėjo Motiejaus Valančiaus, tai – *Svieto pabaiga*... Tikriausiai taip ir atrodė senovės kuršiams, pirmiesiems iš baltų genčių pramynusiems kelius saulės palydoje iki vakarinio dabartinės Lietuvos kranto, kur juos sustabdė jūra. Žengi paskutinį žingsnį... Įspaudi pėdą šlapiame smėlyje... O toliau – tik neaprėpiami vandenai, susiliejantys su dangumi... Nepažinta nežinomybė.

Tad ir teko palangiškių protėviams sustoti čia, tarp žemės ir vandens, kurti savo ir palikuonių gyvenimus.

„Graži, bet atšiauroka pajūrio gamta niekada nebuvo itin dosni, todėl žmonėms tekdavo gerokai paplušėti, kad jūroje pasigautų žuvies, o smėlingoje žemelėje kiltų kuklios maitintojos daržovės, linktų duonele kvepiančios rugių varpos. Todėl visi mes iki šiol labai mylime savo jūrą ir jos smėlėtas pakrantes, nes tai – mūsų žemė maitintoja, jūra gaivintoja... Tai – visas mūsų kartų kartomis kurtas gyvenimas“ – sako „Mėguvos“ folkloro ansamblio seniūnė Janina Samanskienė.

Ansamblio vardas pasirinktas prasmingai – Mėguva vadinosi viena iš senųjų kuršių žemių, kurios paveldo pajūriais ieško archeologai, vedini intuicijos, padavimų, legendų. 1983–1984 metais archeologinius kasinėjimus atliko tyrinėtojų grupė, vadovaujama Vlado Žulkaus. Kokius šių istorinių įvykių pėdsakus atrado archeologų kastuvai?

Birutės kalno pietinėje papėdėje, siauroje terasoje tarp šlaito ir jūros kranto, nuo X a. buvo įsikūrusi gyvenvietė, kurios radiniai liudija, kad čia gyvenę žmonės pažinojo laivybą, buvo atviri pasauliui. XIII a. gyvenvietė iš pietų pusės buvo apjuosta gynybiniu pylimu, jo viršuje stovėjo du bokštai, sujungti rąstiniu pastatu. Kai XIV a. antroje pusėje visa gynybinė sistema buvo sudeginta, ant kalno įtvirtinimų nebeatstatinėjo. Įrengė alką bei astronominių stebėjimų aikštelę. Kalendorinių matavimų įrenginį sudarė vienuolika stulpelių, išdėstytų ant pylimo. Stulpelių vieta nebuvo atsitiktinė, o parinkta tikslingai. Aikštelės pylimo pasaga atvira į pietvakarius, paranki dangaus šviesulių laidai stebėti. Ir išties: linijos, išvestos per stulpelių poras, nurodo Saulės ir Mėnulio laidos vietas jūroje svarbių kalendorinių švenčių išvakarėse. Astronominiai matavimai, nustatant šias datas, galėjo būti atliekami taip: stebėtojas atsistoja šalia vieno stulpelio ir per kito stulpelio viršūnę stebi besileidžiančio šviesulio diską. Kitas kalendorinių datų nustatymo būdas yra toks: galima įsidėmėti dieną, kai stulpeliai paliečia vienas kitą šešėliais saulės laidos metu. Šia linkme Saulė leidžiasi Palangoje balandžio 23 ir rugpjūčio 22 dienomis. Kuo reikšmingos šios datos? Kodėl būtent jos išskirtos kaip pagrindinės? Į šį klausimą atsakyti padeda Palangos katalikų bažnyčios istorija.

Kai kryžiuočiai XV a. pradžioje sunaikino stebyklą, Birutės kalnas neprarado plačiose Palangos apylinkėse gyvenusių žmonių pagarbos. Tada ant jo buvo pastatyta nedidelė bažnytėlė, pavadinta šv. Jurgio vardu. Šį titulą paveldėjo ir vietoje pirmosios bažnytėlės vėliau statytos mūrinės koplyčios. XVI a. istorikas Motiiejus Strijkovskis rašo, kad per Jurgines, pagal krikščioniškąjį kalendorių švenčiamas balandžio 23 d., į Palangą suplaukdavo minios žmonių iš visos Žemaitijos, net Prūsijos, Kuršo. Iškilminga bažnytinė procesija traukdavo per miestelį Birutės kalno link. Kita data, kurią išskiria pagrindinė ašis, saulei grįžtant rudeniop, yra rugpjūčio 22 d. Netoli jos yra Šventas Rokas (rugpjūčio 16 d.) ir gandrų išskridimo diena, Šventas Baltramiejus (rugpjūčio 24 d.). Pastarasis fenologinis požymis mūsų pajūryje nėra labai būdingas. O Švento Roko atlaidai Palangoje iki pat šiol tebegarsėja. Žmonės atmena, kad palangiškiai žvejai per Švento Jurgio ir Švento Roko atlaidus žvejybos sėkmei ant Birutės kalno nešdavo žuvies ir pinigų. Moterys aukodavo vilnų. Archeologai aptiko tarp stulpaviečių daugybės laužaviečių pelenus – tai šventinių kalendorinių apeigų paliudijimas.

Pavasario tikroji pradžia mūsų senoliams buvo gyvenimo, atgimimo, galimybės išsaugoti gyvybę ir ją gausinti metas. Ne šiaip sau romantiškasis istorikas Simonas Daukantas pradeda teiginiu:

„Pirmoji šventė buvo pavasario, Trimpos, arba Jorės švente vadinama, kurią, kielei ledą išspyrus ir žiemai padribus, šventino tokiu būdu. Visų pirma kožnoj apygardoj, žiemai padrimbant, visas svietas tiekės visuotinai, alų darė, pyragus, žuvį, mėsą kepė, paskui su savo dievo dovana susirinko į ertus namus, regis, pirmąją dieną balandžio mėnesio. Tuo tarpu mergaitės pasipuošusios išėjo anksti iš kiemo į girią rytų linkan, lig tenai pirmieji saulės spinduliai tvyksterėjo, jos persidariusios į baltus drabužius, basos grįžo namo dainuodamos ir skelbdamos, jog pavasarį sutikusios, visos linksmos šokinėdamos ir ratuodamos; parėjusios į tą kiemą, kuriame visi buvo susirinkę, apreiškė namiškiams ir susiedams linksmą Jorę, arba pavasarį, kurie, prasidžiugę ta linksma naujiena, suėjo į vidų, kame žynys, taip vadinamas kunigas, midaus kaušą, ant stalo, arba skomio, stovintį, paėmęs, tuos žodžius sakė: „Oi viešpatie dieve, mūsų Pergrūdi Perūne, kursai savo galybe sunkią žiemą nuo mūsų pavarei, teikis mums javus mūsų sėtuosius ir sėtinuosius vykinti, idant, jais džiaugdamies, tave garbintumėm, augink šakeles į šakas dėl ūksmės žmogui ir gyvuliui, lapodink medžius, kraudink žiedus, mezgink vaisius ir brandink, idant žmonės, gyvuliai, bitės ir paukščiai gautų sau peną ir, tuo džiaugdamos, tave garbintų. Želdink žoles, veją, puikas ant visos žemės, mes

dabar tavęs meldžiam širdingai". Svietas atsakė tuo pragumu: „Linksmą pavasarį mums pagrąžini, tu laukus ir daržus gaivini, girias žaliuodini, suteik viso to, ko mums reikia, idant džiaugtumėmės ir tave garbintumėm".

Panašiais žodžiais iki šiol Jurginių dainose kreipiamasi į šv. Jurgį, prašant kad jis atrakintų žemę, paleistų rasą, išaugintų žolę... Kaip gi šis krikščionių riteris atkeliavo į mūsų pajūrį?

Šventojo Jurgio kultas, prasidėjęs Bizantijoje, paplito po Rytus nuo Gruzijos iki Abisinijos. Viduramžių kryžiaus žygių dalyviai" jį pasirinkę globėju, Jurgio kultą išplatino po Europą. – Jis tapo daugelio to meto valstybių (Anglijos, Katalonijos, Aragonijos, Gruzijos, Portugalijos, Ligūrijos, Genujos, Venecijos ir Lietuvos) vienu iš populiariausių šventųjų. Iškalbingas ir tas faktas, kad mūsų valstybės herbe šimtmečius šuoliuoja baltas raitelis.

Taip jis įsigyveno ir Palangoje. Ant ištvermingų žemaitukų jodami šio krašto Jurgiai, Joriai, Jūragiai, kurių vardai iki šiol gyvuoja lietuviškame vardyne, kadaise šarvuotam riteriui Džordžui (lietuviškai – Jurgiui) maloniai patikėjo globoti ir savuosius gyvulėlius – ne tik žirgus, arklius, kurie iki šiol visuotinėje pagarboje, bet ir karvutes maitintojas, ir smulkesnius padarėlius.

Tuo tarpu palangiškiai dar prideda ir savąsias vandenų lankas su jų gyventojais. Kas nežino sakmės, kurioje pasakojama, kaip po saulės laidos žvejai, ištraukę tinklu lydį be uodegos, liko tarsi prirakinti prie vietos, negalėdami niekaip priartėti prie kranto?! Dienos garsams nurimus, iš gelmės pasigirdo balsai:

– Ar jau visi tvarte?

– Dar trūksta paršo striukuodegio.

Supratę savo klaidą ir paleidę laimikį, žvejai laimingai grįžo namo...

Tikrai verta prašyti švento Jurgio, kad paganytų ir šią bandą, pavarytų ją į žvejų tinklus. Todėl nuo seno Lietuvoje per šventes buvo aukojama žuvis ir pinigai, todėl vaišėse greta spirgančios arkliaganių kiaušinienės Palangoje gali smagiai kunkuliuoti žuvienė. Būtent dėl jos daugelis keliauja paviešėti į pajūrį iki šiol.

Ką dar liudija mus pasiekę literatūriniai šaltiniai?

Apie XIX a. pabaigos Palangos religinius papročius, susijusius su Birutės kalnu, pagal klebono Barkausko pasakojimą, rašo pirmasis Palangos burmistras J. Šliūpas: „čia šiandien ateina mūsų žmonės (katalikai ir liuteriškiai), tankiai iš tolimų šalių, pasimelstų Dievui ant to kalno […] ant Birutės kalno, ant švenčių 4 d. kovo ir 23 d. balandžio […] susibėgdavo minios prūsų ir latvių, suvesdavo daug arklių ir juos apie kalną iškilmingai vedžiodavę melsdami Dievo, idant jis per užtarimą šv. Jurgio gelbėtų juos nuo limpančių ligų ir antpuolimo vagių. Tądien aukodavo Dievui iš vaško nulipintus visokio didumo arklius, kožnas pagal savo išgalę: vieni didesnius, o kiti mažesnius; gi artojai dėjo akėčias, žambrius ir kitus ūkės įnagius, o ūkininkės – veršius, paršus ir kitus vaškinius padargus".

2013 m. Palangoje vykusio tarptautinio Jurginių papročių festivalio renginiuose kasdien dalyvauti turėjo galimybę Palangos gyventojai ir jų svečiai. 2013 m. Jono Beinoriaus nuotraukos

Ką atmena senieji palangiškiai?

Anot etnologės Nijolės Marcinkevičienės, vyresnieji pateikėjai girdėję, kad per Jurgines prie Birutės kalno rinkdavosi ubagai. Gyventojai jiems duodavę kiaušinių, pieno, sūrių, sviesto, vilnų, kad geriau sektųsi gyvuliai. Aukodavę elgetoms ir žuvies, pinigų, tikint, kad tai nulems sėkmingą žvejybą. Vėliau Jurginių proga kiaušiniai, pieno produktai, pinigai aukoti bažnyčiai ir šventoriuje sėdintiems elgetoms, aukų nunešdavo ir į „maldunumį". Elgetų, kaip tarpininkų tarp šio ir ano pasaulių, vaizdinys ar jų kaip turinčių ypatingų galių gerbimas senosiose Jurginėse galėjo nulemti paprotį įnamius (nepajėgiančius elgetauti senukus), bū-

(Nukelta į 8 p.)

ZZ_2013_2_geras_b.P65 7 6/9/2013, 3:56 PM
Black

Tarptautinio Jurginių papročių festivalio dalyviai prie Birutės kalno koplyčios demonstruoja Jurginių ženklą. 2013 m. Aldo Žolio nuotrauka

(Atkelta iš 7 p.)

tent šv. Jurgio dieną pervežti iš vieno ūkininko pas kitą. Taip buvo išlaikomi nepajėgūs bendruomenės varguoliai. Senųjų papročių, susijusių su pagarba gyvuliams, nulemti ir tikėjimai, kad Jurginėse negalima dirbti su arkliais žemės, kad būtina per Jurgines išleisti pirmą kartą į laukus gyvulius, jei neganyti, tai nors pasilakstyti. Pirmą kartą išgenamos karvės buvo aprūkomos verba, kad bloga akis jų nenužiūrėtų. Pvz.: „Jauni vyrai vesdavosi arklius jūroj maudyt. Merginos eidavom pažiūrėt… Per Jurgį gyvulius išvarydavo, bet ėst nebuvo ko. Pavaikščios ir varysies atgal. Išleidžiant į ganyklą, pasmilkys verba. […] Prieš Jurgį būtinai avižas sėjo. Ant Jurgio daigai išdygę, jau žaliuodavo" (S. Vygontienė, g. 1912 m. Palanga). Tikėjimas, kad avižos per Jurgines turėtų būti sudygę, bus nulemtas arklių gerbimo papročių.

Šitais dalykais itin domėjosi, kurdamas savo veiklos modelį, „Mėguvos" folkloro ansamblis, suburtas 1988 m. Leandro Almino. Ieškodami Mėguvos kuršiškojo tęstinumo, atrinkdami tai, kas raiškiausiai atkuria šios vietovės savitumą kurortinio miesto sąlygomis, „Mėguvos" folkloro kolektyvas vėl atsirėmė į Jurgines. Prasminga yra ir tai, kad būtent 1990-aisiais, pirmąjį Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo pavasarį, buvo pradėti atkurti ir plėtoti Jurginių, vykusių Palangoje, ritualai. Pačiai pradžiai užteko palypėti į šventąjį Birutės kalną palydėti dainomis saulę, besileidžiančią į jūros lopšį. Tai – apeiga, be kurios neįsivaizduojama nė viena svarbi Palangos šventė. Vėliau prisiminta Velykų meto žaismė – Jurginės – ne kartą sutampa su pačiomis Velykomis, dar dažniau – su Atvelykiu / Vaikų velykėlėmis, tad paridenti margučius, pasisupti sūpynėse džiugu visiems, nes tą metą kiekvienas pasijunta esąs savo tėvų, savosios žemės vaikas ir linksmybės pritinka visiems – mažiems ir dideliems.

Po trejeto metų buvo suprasta dar viena svarbi tiesa. Jeigu kur kitur, giliau į žemyną, užtenka paprašytam Jurgiui numesti dangaus raktus, smarkiau trinktelti – ir pasipila, sukupa pievų vešlumas, tai pajūrio smiltynuose skurdi vėjų plaikstoma žolelė sunkiai išsilaikytų nesiglausdama medžių prieglobstin. Medis čia brangus, svarbus, itin gerbtinas. Todėl parke, palei Žemaičių kalnelį, buvo pradėti sodinti ąžuolėliai. Todėl atsirado apeigos pagarbinti, apdainuoti medžius, kurie po savo šaknimis saugo mūsų praeities lobius, o ant šakų gali išsupti mūsų vaikus, šaukiančius pavasarį, saulę ir šilumą, paukščius ir džiugesį....

Medžiai kasmet paliudija mums atbudimą, prisikėlimą kartu su gamta. Bet ir jie, ilgaamžiai, – ne amžini. Kai išvirsta iš šaknų tūkstantmečiai galiūnai, atidengdami tikrus ar menamus lobius, žmogus, jiems atsidėkodamas, gali pratęsti jų buvimą, dirbindamas koplytstulpį, kryžių, krikštą... Tokių lobių, teigiančių žodinę išmintį, gerus linkėjimus ant nugludintų pajūrio akmenėlių – surastų, iškastų, pasidalintų, atmintį liudija jau 15 krikštų, iš tolo rodančių kelią į Žemaičių kalnelį.

Nuo 1995 metų šventė turi net savo ženklą, sukurtą palangiškės dailininkės Gražinos Oškinytės. Apeigos nuvilnija per visą Palangą, muzikiniais kvietimais, varduvininkų Jurgių palabinimais ir įspūdingomis eisenomis, kurios itin akcentuoja švenčių iškilmingumą. Tos eisenos dabar banguoja nuo pat Palangos tilto, Basanavičiaus gatve, išilgai Vytauto gatvės – link Parko vartų. Nors ir balsingi sveteliai, bet dažnai jau pabaiga nebesusišaukia su pradžia – dar prieš 20 metų į Palangos Jurginių vyksmą įsijungė ištikimoji „Poringė". Paskui ją –„Kuršių ainiai", „Insula". Vėliau – „Linago", – „Verdainė", „Verpeta", „Nalšia", „Ratilio"... Dar gerą pusšimtį ir kitų čia jau per Jurgines viešėjusių Lietuvos, Latvijos, Baltarusijos folkloro ansamblių tektų išvardinti.

Trečio tūkstantmečio pradžią paženklino entuziastingi vaikų folkloro ansambliai – „Kuršiukai", „Čiučiuruks", „Cyrulelis", „Gervelė", „Alksniukā" ir kiti mažieji svečiai kartu su palangiškiais – „Kikilio" ansambliečiais, A. Vainiūno muzikos mokyklos moksleiviais, paukščių sutartines ulbuojantys, pavasarį šaukiantys, švilpaujantys ir kankliuojantys... – Jiems priklausys Palangos Jurginių ateitis.

Panašiai kaip į Rasų, Kupolės pievas, Palangos Jurginių svečiai įeina pro žaliuojančius vartus, nusiprausdami tyru šaltinio vandeniu, nusišluostydami tikro lino rankšluosčiu, palikdami, kuriam laikui pamiršdami šio šimtmečio kasdienybės bruzdą.

Tik tokie galime prisiartinti prie stebuklingosios šventvietės, Birutės kalno, kuris ir šiandien mums stebuklingu išrodo. Tarkim, skulptūros „Tau Birute" dingimas ir atsiradimas Jurginių džiaugsmui – argi ne stebėtina? Tik čia, tikroje erdvėje po pavasario dangumi, galima taip žaismingai atkurti Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kęstučio išpuolį – vaidilutės Birutės pagrobimą. Pulkai žiūrovų lieka apstulbinti, o kai atsipeikėję leidžiasi įkandin pagrobėjų, lieka tik pėdos smėly ir toli pajūriu tolstantys raitųjų siluetai... Viskas taip tikra... Viskas taip neįtikėtina...

Buvo, beje, į viršukalnės koplytėlę, kurioje dabar garbinama Švenčiausioji Mergelė Marija, trumpam per vienas vardines grįžęs senas, jau pablukęs šv. Jurgio paveikslas, nūnai besiilsintis po šimtmečių tarnybos. O kad taip jį perpiešus ir įkomponavus į koplytėlės sieną? Šv. Jurgis žvelgtų į jūrą, rūpindamasis pastebėti ir atremti iš ten kylančias slibinų pavidalo negandas. Tuo tarpu Geroji Motina žvelgtų kaip žvelgusi į miestą ir takus, kuriais pas ją ateina palangiškiai ir kurorto svečiai.

O gal abu regėtų tik gera linkinčius, dainingus, linksmus, kūrybingus žmones? Tokius, kaip čia regėtieji Palangos Jurginių dviejų dešimčių metų ritualo palaikytojai, kuriems atsisveikinant kasmet padovanojama po gintaro karolėlį – bendrystės atminimo vėriniams.

Pačios „Mėguvos" vėrinyje jau 24 „gintaro galvos".

Kaip ilgai jūra bus dosni gintaro, Birutės kalnas – legendų, parkas – paukščių ir vaikų balsų, Palangos pavasariai – Jurginių dainų, šokių, laužų ir linksmybių?

Tol, kol plazdės vėjyje mūsų troškimai būti kartu.

Tol, kol girdėsime, kad mus šaukia jūra ir Jurgis.